

Шифр: Танкіст

Наукова робота на тему:
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА
АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

ПЛАН

ПЛАН.....	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	5
1.1.Сучасні наукові підходи до вивчення проявів адиктивної поведінки підлітків.....	5
1.2. Характеристика причин, факторів та особливостей проявів адиктивної поведінки серед підлітків.....	13
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ.....	20
2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження	20
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки підлітків	22
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.

Вступ

Нами здійснено аналіз теоретичних основ профілактики адиктивної поведінки студентів, визначено сутність і зміст адиктивної поведінки у студентському середовищі навчального закладу.

Проведене вивчення теоретико-методологічних основ соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки студентської молоді показало, що досліджувана проблема складна і багатогранна, оскільки об'єднує у собі ряд відносно самостійних наукових напрямків, які торкаються концептуальних основ соціально-філософського пізнання, медичних і юридичних досліджень, предмет яких співпадає з предметом даного дослідження і містить педагогічну інформацію, власне педагогічних досліджень із профілактики тютюнопаління, алкоголізму, наркоманії і токсикоманії, і сучасних зарубіжних і вітчизняних розробок у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи з профілактики адиктивної поведінки.

Змістовний аналіз наукової літератури показав, що, по-перше, нові концепції людської життєдіяльності трактують гуманізм як теоретико-методологічний принцип і основу соціальної педагогіки, по-друге, вчені-медики пояснюють виникнення почуття ейфорії після вживання психоактивних речовин, розкривають біологічні механізми формування психофізичної залежності, доводять наявність біологічної обумовленості і біологічної схильності до адиктивної поведінки; по-третє, вчені-правознавці наголошують на необхідності об'єднання зусиль правоохоронних органів, медичних, соціальних установ, сім'ї і навчального закладу, а також на важливості пропаганди правових знань; по-четверте, вживання тютюну, алкоголю і наркотиків завдає непоправної шкоди організму, нівечить життя і тому профілактика їх уживання є невід'ємним елементом педагогічної роботи; по-п'яте, більш глибоке розуміння психологічних, соціальних і біологічних причин адиктивної поведінки сприяє виникненню нових форм і

методів роботи, серед яких особливе місце займають соціально-психологічні тренінги і рольові ігри.

Не зважаючи на підвищення зацікавленості вчених до профілактики адиктивної поведінки, сьогодні ще недостатньо теоретичних і практичних розробок із даної проблеми, відсутня науково розроблена система соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки у навчальних закладах.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

1.1. Сучасні наукові підходи до вивчення проявів адиктивної поведінки підлітків

Проблема адиктивної поведінки сьогодні є надзвичайно актуальною, особливе занепокоєння викликає її поширення серед підлітків через необоротну шкоду на організм неповнолітніх тютюну, алкоголю, наркотиків, токсикологічних речовин.

У 1984 році В. Міллер запропонував поняття «адиктивна поведінка». Вітчизняний психотерапевт А. Є. Личко використав його для визначення поведінки, яка характеризується зловживанням індивідами наркотичних речовин [39].

З часом зміст поняття розширили й перенесли в психолого-педагогічну практику для характеристики ситуацій порушень поведінки, яка виникає у результаті зловживання різними речовинами, які змінюють психічний стан людини.

Вітчизняні вчені описують адиктивну поведінку як хворобу, яка ще не сформувалась, а має місце порушення поведінки за умов відсутності фізичної й індивідуальної психологічної залежності [39].

Характеристикою адиктивної поведінки та її видами, аспектами її виникнення, соціально-педагогічною профілактикою займалися такі вчені: А. Єгорова, Є. Змановська, Л. Леонова і Н. Бочкарьова, Ц. Короленко, В. Мендильєвич, Н. Дмитрієва, С. Смагіна, О. Симатова, Н. Зобенько, Н. Максимова, В. Оржеховська, О. Пилипенко, С. Толстоухова та ін. Деякі аспекти формування різних видів адиктивної поведінки та їх профілактики обговорюються в науковій періодиці.

Так, М. Горобей вважає, що адикції є результатом загострення шкідливих звичок і пов'язує їх формування з незадоволеними потребами та складними життєвими подіями [19]; Н. Бугайова розглядає вплив вікових

криз на формування адиктивної поведінки та вказує на зв'язок адиктивної поведінки дорослої людини із її надмірною залежністю в дитинстві від батьків, дитячими адикціями та невротизмом в ранньому дитячому та дошкільному віці [5]; І. Цал-Цалко доводить взаємозв'язок певних видів адикцій, не пов'язаних із вживанням психоактивних речовин, із незадоволенням невротичних потреб особистості [71].

О. Песоцька аналізує сучасні підходи до профілактики адиктивної поведінки та зазначає, що найперспективнішим є інтеракціоністський підхід, що розглядає розвиток адиктивної поведінки як багатофакторний процес і передбачає формування у людини комплексних настанов щодо неї [55];

Г.Золотова розкриває критерії визначення адиктивної поведінки у підлітків та ознаки належності підлітка до груп ризику її формування, характеризує зміст, принципи, методи та форми профілактичної роботи з підлітками групи ризику, обґрунтовує необхідність при роботі з ними прямого (антинаркотичне виховання) та непрямого (усунення особистісних та мікросоціальних чинників адиктивної поведінки, формування вольових якостей та комунікативних) профілактичного впливу [31].

Проте більшість представлених в наукових джерелах моделей формування адиктивної поведінки та її профілактики базуються на аналізі різних адикцій, пов'язаних із вживанням ПАР та з асоціальними формами поведінки. У той же час особливості соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки та шляхи їх профілактики розкрито недостатньо.

Загалом під адиктивною поведінкою розуміють поведінку, що досягається різноманітними способами – фармакологічними й нефармакологічними, і це супроводжується розвитком суб'єктивно приємних емоційних станів [3]. Одне з останніх вичерпних визначень поняття «адиктивна поведінка» надала О. Безпалько: «адиктивна поведінка – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому

різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій» [3, с. 103].

Термін «адикція» використовується як синонім поняття «залежність» та розглядається як нав'язлива потреба до певної діяльності, яку відчуває людина. Особистість прагне забути про проблеми, з якими стикається в повсякденному житті, відволіктися від рутини, отримати позитивні емоції та переживання з незвичного джерела, яким стає об'єкт адикції. Нездатність особистості до подолання труднощів, що виникають у реальному житті, бажання утекти від проблем породжує потребу в знаходженні альтернативної реальності, зміні стану свідомості, що досягається за рахунок вживання певних речовин у першому випадку та виконанні специфічних видів діяльності у другому.

Змановська О. та Глинский Я. виділяють три групи адиктивної поведінки:

1) хімічні адикції (вживання та вдихання психоактивних речовин: тютюну, алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, речовин побутової хімії)

2) нехімічні адикції (патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг), комп'ютерна адикція, трудоголізм);

3) проміжні форми адикції (анорексія – відмова від їжі, булімія – прагнення до постійного споживання їжі) [29,16].

Хімічні адикції – вживання та вдихання наркотичних, психоактивних, психотропних, токсичних речовин і речовин побутової хімії (тютюнопаління, п'янство, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія).

Фізична залежність – стан, коли речовина, що вживається, стає постійно необхідною для підтримки нормального функціонування організму та включається у схему його життєзабезпечення. Позбавлення цієї речовини породжує синдром відміни (абстинентний синдром), що заявляє про себе соматичними, неврологічними і психічними розладами» [23].

Павленок П. Д., Руднева М. Я. описують алкоголізм як хронічне захворювання, що характеризується непереборним потягом людини до спиртних напоїв; із соціальної позиції – це форма девіантної поведінки, що характеризується патологічним потягом людини до спиртного і подальшою деградацією особистості. Початкова стадія розвитку алкоголізму, відмінна особливим хворобливим станом людини, який розвивається в результаті непомірного і систематичного вживання спиртних напоїв, називається пияцтвом [49].

Про зловживання наркотичними препаратами говорять при епізодичному, хоча і неодноразовому немедичному вживанні наркотичних препаратів і відсутності вказаних ознак захворювання, тобто в тих випадках, коли хвороба ще не сформувалася.

Токсикоманія – різновид наркоманії, при якому замість наркотиків (засобів, внесених до офіційного переліку) в організм вводяться різні хімічні речовини, у тому числі не призначені для внутрішнього споживання, як от, пари бензину, засоби побутової хімії і т.д.

Павленок П. Д., Руднева М. Я. розрізняють токсикоманію, пов'язану: із зловживанням стимуляторами, що не відносяться до наркотиків, наприклад, кофеїном, чифіром, із систематичним вдиханням летючих ароматичних речовин, а також використанням легко доступних і поширених засобів побутової хімії, нітрофарб, розчинників, засобів для виведення плям, синтетичних клеїв тощо [49].

Тютюнокуріння – шкідлива звичка, що полягає у вдиханні диму тліючого тютюну (що містить нікотин), різновид токсикоманії. У неповнолітніх пов'язане, насамперед, із соціальним підкріпленням референтною групою та демонстрацією дорослості, що дозволяють не звертати увагу на первинні негативні ефекти куріння, зокрема, нудоту і кашель .

Регулярне вживання нікотину викликає тютюнову залежність – розлад поведінки, що полягає в залежності від нікотину. Вважається, що перші

ознаки «нікотинового голоду» починають проявлятися, якщо індивід викурює 5 цигарок упродовж тижня (одну цигарку на день). У дітей і підлітків звикання до нікотину відбувається у 2-3 рази швидше, ніж у дорослих. При систематичному вдиханні диму тліючого тютюну або його жуванні може розвиватися нікотинізм – хронічне отруєння нікотином, яке супроводжує дратівливість, зниження працездатності, кашель з мокротою тощо.

До нехімічних адикцій належать: комп'ютерна залежність: ігрова залежність (геймблінг, лудоманія, ігроманія), Internet-адикція, адикція відносин (любівні, адикції уникнення), спортивна адикція (адикція вправ), працеголізм, адикція до втрати грошей (шопоголізм, шопоманія), ургентна адикція, адиктивний фанатизм, «стан перманентної війни», синдром Тоада.

Комп'ютерна залежність – термін, що використовується для позначення різновиду емоційної залежності, спричиненої технічними засобами; це психологічна неможливість подолати бажання постійно «спілкуватися» з комп'ютером. Сьогодні існує кілька базових визначень залежних станів, пов'язаних з комп'ютером. Це: Інтернет-залежність («Інтернет-адикція», «кіберадикція», «віртуальна адикція», «нетаголізм») – нав'язливе бажання підключитися до Інтернету і хвороблива нездатність вчасно відключитися від Інтернету .

Проблемне використання комп'ютера/Інтернету – широке поняття, яким позначається велика кількість проблем поведінки і контролю над потягом, однак без конкретизації .

Інтернет-залежна поведінка – надмірне використання Інтернету, що є компенсацією недоліків поведінки в реальному житті .

Типологія комп'ютерної залежності:

Онлайн-геймблінг – надмірна захопленість індивідуальними і/або мережевими онлайн-іграми.

Онлайн-лудоманія – надмірна захопленість азартними іграми у віртуальних казино.

Кіберкомунікативна залежність – спілкування в чатах, блогах, участь у телеконференціях, що може привести до заміни реальної сім'ї і друзів віртуальними. Кібероніоманія – неконтрольовані покупки в інтернет-магазинах, без необхідності їхнього придбання і оцінювання фінансових можливостей, нав'язлива участь в онлайн-аукціонах. Кіберсексуальна залежність – непереборний потяг до обговорення сексуальних тем на еротичних чатах і спеціальних телеконференціях «для дорослих», відвідини порнографічних сайтів і заняття кіберсексом.

Пристрасть до роботи з комп'ютером – програмування, хакерства.

Гаджет-адикція – пристрасть до володіння конкретним мобільним приладом, пристроєм, що має вихід в Інтернет: стільниковим телефоном, смартфоном, комунікатором, міні-комп'ютером, КПК і залежність від його використання.

Кібер-хуліганство – інформаційні атаки на дитину через Інтернет (кібербулінг – переслідування дітей і підлітків з використанням цифрових технологій; кібергрумінг – отримання довір'я дитини з метою використання її з сексуальною метою; гриферство – заважання учасникам он-лайн спокійно грати). Інтернет-шахрайство – здійснення злочину з використанням сучасних технологій (налаштування безкоштовного використання послуг мобільного оператора, «читай чужі SMS», продаж продукту, що не існує, крадіжки конфіденційної інформації тощо).

Оніоманія є формою нехімічних адиктивних проявів особистості, що визначається як непереборне бажання до втрати грошей – придбання чогонбудь. Спортивною адикцією (адикцією вправ, тренувань) називають форму адиктивної поведінки, що характеризується посиленням заняттям професійним спортом з метою досягнення високих результатів, а також екстремальними видами спорту.

Адикції відносин – це, перш за все, адикції, що передбачають зміну індивідом свого психічного стану шляхом фіксації на іншій людині.

Наступними формами нехімічної адикції виступають: ургентна адикція як форма адиктивності, що проявляється у звичці знаходитися у стані постійної нехватки часу.

Адиктивний фанатизм як форма нехімічних адикцій, що проявляється як захоплення надмірної ваги релігією (сектанство), політикою, національними ідеями і переконаннями, музикою тощо.

«Станом перманентної війни» називають створення небезпечних ситуацій, ситуацій невиправданого ризику з метою повернення минулих відчуттів, що, як правило, призводить до скоєння асоціальних та кримінальних вчинків.

Синдром Тоада (залежність від веселого керування авто) розглядається як варіант залежної поведінки підлітків, що проявляється у можливості угону авто і інших транспортних засобів з метою «веселого керування» ними, одержання задоволення від ризику та їзди [5].

До групи проміжних форм адиктивної поведінки належать невротична анорексія і булімія.

Нервова анорексія – нав'язливе прагнення до максимальної худоби, навмисне зниження ваги, що викликається і підтримується самим індивідом. Таке порушення харчової поведінки пов'язане із залежністю від:

- зовнішності, коли воно є слідством відмови від їжі з метою зміни зовнішності та отримання контролю над своїм тілом;
- їжі, коли при його допомозі людина змінює свою внутрішню реальність .

Для нервової анорексії притаманне зниження на 15% і збереження на пониженому рівні маси тіла для досягнення індексу маси тіла Кветелета 17,5 балів (індекс визначається співставленням ваги тіла в кілограмах до квадрата зросту в метрах); спотворення образу свого тіла у вигляді страху перед ожирінням; навмисне уникнення їжі, здатної викликати збільшення маси тіла.

Частіше всього розлад починає проявлятися в 14-19 років. Поширена наступна інтерпретація: анорексія є способом вирішення проблем шляхом зниження ваги. Більшість дівчат з невротичною анорексією мають стійке переконання, що вони «погані, потворні, неуспішні». Часто така поведінка пов'язана і з тим, що сучасні засоби масової інформації буквально нав'язують як ідеал образ худорлявої красуні.

Нервова булімія (вовчий голод, кінорексія) – нав'язливе бажання об'їдатися з подальшою неадекватною поведінкою, спрямованою на уникнення збільшення маси тіла: найчастіше це індукція блювання, рідше – зловживання проносними засобами і діуретиками та інтенсивні фізичні навантаження або голодування після епізоду булімії .

Характеризується постійною заклопотаністю їжею і непереборною тягою до їжі, навіть в умовах відчуття ситості. Особи які хворіють на нервову булімію викликають блювоту, зловживають послаблюючими засобами, вживають препарати, які пригнічують апетит, для того щоб протидіяти ефекту ожиріння від їжі, що з'їдається. Також у даних випадках присутній нав'язливий страх ожиріння. Частіше всього розлад починає проявлятися в 15-21 рік.

На виникнення цього розладу, як правило, домінуючий вплив має сім'я. Неприйнятні якості в батьках часто проєктуються на булімічну дитину, яка стає накопичувачем всього «поганого». Несвідомо ідентифікуючись з цими проєкціями, дитина є носієм сімейної жадібності або імпульсивності. У результаті фокус уваги зміщується з конфліктів між батьками на «проблемну дитину».

Дослідження підтверджують, що об'їдання дійсно є захистом проти несвідомого страху втратити контроль і бути покинутим. Часто булімія виникає у молодих людей після того, як вони чують про таку поведінку від своїх друзів або із засобів масової інформації .

Отже, проблема прояву адиктивної поведінки сьогодні є актуальною та дуже хвилюючою проблематикою.

Висвітленням даної проблематики займались такі вчені: О. Безпалько, О. Песоцька, Г. Золотова, А. Єгорова, Л. Леонова та ін.

За визначенням О. Безпалько адиктивна поведінка – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій.

Тобто особистість перебуваючи у стані тривоги, самотності, прагне отримати задоволення за рахунок прийому різних хімічних речовин, або фіксуючи свою увагу на різних об'єктах.

Підліток прагне забути про проблеми, з якими стикається в повсякденному житті, відволіктися від рутини, отримати позитивні емоції та переживання з незвичного джерела.

Змановська О. та Глинский Я. виокремлюють такі види адиктивної поведінки :

1) хімічні адикції (вживання та вдихання психоактивних речовин: тютюну, алкоголю, наркотиків, медичних препаратів, речовин побутової хімії);

2) нехімічні адикції (патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг), комп'ютерна адикція, трудовоголізм);

3) проміжні форми адикції (анорексія – відмова від їжі, булімія – прагнення до постійного споживання їжі) [29].

1.2. Характеристика причин, факторів та особливостей проявів адиктивної поведінки серед підлітків

Головною діяльністю підлітків є спілкування з однолітками. Прагнення підлітка зайняти гідне місце серед ровесників супроводжується підвищеною конформністю до цінностей та норм групи ровесників, вони легко підпадають під вплив інших. Бажання бути «своїм» серед групи ровесників,

таким як всі, ускладнює вміння сказати «Ні» у критичній ситуації (коли дитині пропонують спробувати алкоголь або наркотик).

Саме на цьому віковому етапі розвитку особистості зустрічається найбільша кількість конфліктів з батьками: суперечки, непорозуміння, самотність у сім'ї.

Бедлінський О. І. зазначає, що проблеми пов'язані з підлітковим віком, з кожним роком загострюються дедалі більше. На цю проблему впливають як соціальні так і біологічні фактори.

Вчений А. П. Краківський дослідив наступні вікові особливості підлітків: на його думку головною потребою підлітка є гідне становище в серед однолітків, у родині; потреба мати вірного друга; прагнення уникнути ізоляції, як у класі, так й у малому колективі; підвищений інтерес до питання про «співвідношення сил» у класі; прагнення бути дорослим; відсутність авторитету віку; відраза до заборон; сприйнятливості до промахів учителів; переоцінка своїх можливостей, реалізація яких передбачається у віддаленому майбутньому; відсутність адаптації до невдач; відсутність адаптації до положення «гіршого»; тенденція віддаватися мріям; острах осуду мрії; яскраво виражена емоційність; вимогливість до відповідності слова справі; підвищений інтерес до спорту; захоплення колекціонуванням, захоплення музикою й кіномистецтвом [36].

Школа виступає одним із головних соціальних середовищ підлітка, підлітки прагнуть знайти гідне місце серед групи ровесників, однокласників, прагнуть швидше стати дорослими.

Соціальна ситуація розвитку підлітка особливо залежить від сім'ї, стосунків з батьками. Якщо ці стосунки враховують його потреби і можливості, вибудовуються на засадах взаємоповаги та довіри, підліток легко долає труднощі у навчанні і спілкуванні, активно набуває соціальний досвід, стверджується в таких елементах соціуму, як шкільний клас, група ровесників та ін.

Сім'я є первинною малою соціальною групою, найближчим середовищем формування особистості, сім'я впливає на потреби, соціальну активність і психологічний стан людини. У сімейному оточенні, у спілкуванні, у діалозі різних поколінь відбувається реальне становлення психіки дітей і одночасно істотно змінюється психічне життя батьків.

Зв'язки «батьків-дитини» мають найважливіше значення для розуміння сформованої структури сім'ї, її актуального становища й напрямків майбутнього розвитку. У житті будь-якої дитини сім'я відіграє велику роль, саме відносини з батьками, відношення батьків до дітей відіграє суттєву роль у подальшому особистісному розвитку людини, родина виступає головним фундаментом подальшого життя дитини.

А. Г. Ковальов зазначає, що вплив родини полягає у задоволенні потреби людини у реалізації людських зв'язків, тобто родина дає відчуття належності до певної групи; родина дарує відчуття і дає реальні докази своєї значущості для інших, тут задовольняється потреба у самоствердженні; родина дає можливість відчувати взаємне тепло, якщо навпаки – нерідко у людини виникає негативне ставлення до життя, схильність до песимізму, апатії, схильність до прояву адиктивної поведінки.

Якщо це не відбувається – у людини розвивається відчуття власної неповноцінності, неталановитості; родина формує зразок для наслідування, у кожної людини повинні бути ідеали, прагнення, принципи. Це надає життю сенс і можливість реалізувати людині потребу в орієнтації, якщо родина виховує дитину неналежним чином, то такий спосіб поведінки батьків призводить до адиктивної поведінки дитини, егоцентричності, підвищеної агресивності, що становить особистісні передумови до утруднень у реалізації власної батьківської ролі, до неприйняття власної дитини.

У сім'ї найбільш природно задовольняються важливі особистісні потреби людини. Саме тут людина набуває необхідних соціальних навичок, опановує базові стереотипи поведінки та культурні норми, реалізує свої

емоційні переваги, отримує психологічну підтримку й захист, які виникають під час контакту із зовнішнім світом [2].

Головною причиною прояву адитивної поведінки підлітків є проблемні стосунки з сім'єю, а саме неповна родина, розлучення батьків, смерть одного із членів родини, автономний стиль виховання дитини, гіпер- та гіпоопіка з боку батьків, відсутність справжньої батьківської любові, насилля в родині, алко- та наркозалежність батьків.

Частіше почали зустрічатися випадки, коли сім'я часто виявляється на перехресті соціальних і економічних проблем суспільства. Проблемою сучасної української сім'ї є також конфліктність і пов'язані з нею жорстокість і насильство в сім'ї.

Головною проблемою, як правило, є положення дитини у сім'ї й відношення до неї батьків. У неблагополучних сім'ях у батьків найчастіше проявляються різні психогенні відхилення: проекція на дитину власних небажаних якостей, жорстокість та емоційне відкидання, нерозвиненість батьківських почуттів тощо.

У підлітковому віці провідними видами діяльності є міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками, суспільно корисна праця і навчання, що позитивно позначається на розвитку психіки та особистості загалом. Характерною особливістю підлітка є посилене прагнення до спілкування з ровесниками, передусім з однокласниками, і трохи старшими за себе, стосунки з якими відіграють важливу роль у його житті [45].

Можна зазначити, що спілкування у підлітковому віці є провідною діяльністю, без нього неможливий нормальний розвиток. Тільки в контакті з дорослими, однолітками підліток бачить себе збоку, порівнює свої можливості, випробовує різні соціальні ролі, формує та удосконалює себе.

Отже, підлітковий вік являється найнезахищенишим і психологічно безпомічним життєвим періодом. Не маючи достатніх навичок для їх вирішення, не вміючи чи не бажаючи обирати адаптивні способи заняття напруги, вони застосовують адиктивні засоби.

Підлітковий вік як один з кризових етапів у розвитку особистості є чуттєвим періодом стосовно різних форм адикції, оскільки адекватне сприйняття реальності для підлітків ускладнене процесами становлення.

Криза періоду дорослішання може стати причиною різних форм адиктивної поведінки. Науковці звертають увагу на те, що різним підліткам, які вживають наркотики, притаманні спільні риси: слабкий розвиток самоконтролю, самодисципліни, низька стійкість до несприятливих впливів, невміння долати труднощі, емоційна нестійкість, схильність неадекватно реагувати на ситуацію фрустрації, невміння знайти продуктивний вихід з конфлікту. Саме ці особистісні особливості викликають відхилення в поведінці, напругу в соціальних контактах, що, в свою чергу, може бути пов'язано з потребою підлітка змінити свій психічний стан [73, с. 430].

До основних причин виникнення адиктивної поведінки підлітків у сучасних науковців є кілька поглядів. Одні вважають, що відсутність можливості задовольнити загострену потребу неповнолітнього в суспільному визнанні викликає потяг до асоціальних і антисоціальних груп, де у процесі стихійно-групового спілкування формується адиктивна життєва стратегія, яку характеризує агресивна й конфліктна поведінка. Завдяки підсиленому групою відчуттю невизнаності в дорослому світі підліток намагається зробити своєрідну кар'єру в референтній для нього групі.

Поступово цінності й сенси життя дорослого світу замінюються поглядами, що домінують у девіантній субкультурі. З іншого боку, науковці звертають увагу на те, що намагання втекти від труднощів, позбавитись від гнітючості, скинути втому, відволіктись від неприємних роздумів викликають бажання змінити свій психологічний стан [38, с. 12].

Задоволення такого бажання досягається за допомогою різних адиктивних агентів, до яких належать: психоактивні речовини, що здатні змінити психічний стан (алкоголь, тютюн, наркотики, хімічні розчини, лікарські препарати) і патологічна залежність від певних видів активності (азартні ігри, робота на комп'ютері, трудова діяльність, прослуховування

ритмічної музики тощо). Якщо у свідомості людини бажання втекти від реальності, пов'язане зі зміною психіки, починає домінувати й стає провідною ідеєю, то це призводить до психічної та фізичної залежності, що є фундаментом адиктивної поведінки індивіда.

Аналіз поглядів деяких вчених характеризує адиктивну поведінку неповнолітніх, як руйнуючу поведінку, яка характеризується зміною психічного стану неповнолітнього у результаті вживання хімічних речовин, що у подальшому може призвести до виникнення залежності.

До таких особливостей вчені відносять [35, с.9]:

- занижену активність у повсякденному житті, сповнену вимогами і очікуваннями; характерною є неузгодженість психологічної стійкості у випадках побутових відносин і криз;
- присутня погана переносимість труднощів повсякденного життя, але добра переносимість кризових ситуацій;
- сформований під впливом постійних докорів з боку близьких і оточуючих за непристосованість і відсутність життєлюбства тимчасовий «комплекс неповноцінності», який дуже швидко трансформується у гіперкомпенсаторну реакцію, завищену самооцінку, почуття зверхності;
- зовнішню соціабельність – внаслідок тиску з боку соціуму адиктивним індивідом доводиться підлаштовуватись під норми суспільства, грати роль «свого серед чужих»; вони формально виконують соціальні ролі, є люб'язними, дружелюбними, але намагаються уникати стійких і тривалих емоційних контактів.

Отже, адиктивна поведінка підлітків у більшості випадків є проявом внутрішнього стану особистості, який формується за відсутності позитивного емоційного контакту з батьками, вчителями, друзями іншими дорослими.

Також проявом такої поведінки можуть слугувати такі чинники:

- неповна неблагополучна сім'я;
- неправильне виховання дітей у сім'ї;
- відсутність у батьків педагогічних знань;

– педагогічна занедбаність, важковиховуваність, бездоглядність, безпритульність, сирітство, соціальне сирітство, наявність підліткових криз, акцентуацій характеру тощо.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та проведення емпіричного дослідження

Мета емпіричного дослідження спрямована на виявлення проявів адиктивної поведінки підлітків в Іванчуківській ЗОШ I-III ступенів шляхом діагностики та розробки профілактичної програми.

Для дослідження теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки було особливостей проявів адиктивної поведінки серед старшокласників Іванчуківської ЗОШ, було розроблено експериментальну програму.

Програма складається з таких етапів:

1. Діагностика старшокласників для з'ясування їхніх знань про шкідливі речовини.
2. Використання опитувальника «Ризик хімічної залежності» автор В. А. Хриптович.
3. Проведення анкетування «Ваше ставлення»
4. Розробка методичних рекомендацій соціальним педагогам/батькам та вчителям про соціально-педагогічну профілактику адиктивної поведінки підлітків

Дане дослідження проводилося на базі Іванчуківської загальноосвітньої школи Ізюмського району Харківської області: в 9 класі – 14 учнів, в 10 класі – 6, в 11 класі – 10 учнів.

Загалом в емпіричному дослідженні взяло участь 30 учнів віком від 14 до 17 років. Для цього учням було запропоновано ознайомитися з роздатковим матеріалом. Перед опитуванням відбулась настановча бесіда, в ході якої, крім роз'яснень про роботу з анкетною, висвітлювалася тема конфіденційності. Час роботи досліджуваних з опитувальниками не було

обмежено, а також вони мали змогу задавати уточнюючі запитання, якщо їм щось було не зрозуміло.

Нами було обрано опитувальник «Ризик хімічної залежності» В. А. Хриптовича, який складається з 53 тверджень з варіантами відповідей: «Ніколи», «Інколи», «Важко обрати», «Часто», «Завжди» (Додаток Б).

Даний опитувальник дає можливість виявити ризик хімічної залежності, що безпосередньо впливає на формування у підлітків адиктивних життєвих установок. Цей фактор включає: тенденцію до прийняття недостатньо обдуманих, суттєвих рішень, неможливість організувати свій час і порядок виконання справ, низький самоконтроль поведінки, слабка воля, недобросовісність, безвідповідальність, легковажність, безпринципність, неприйняття себе та інших, наявність захисних бар'єрів у осмисленні свого актуального досвіду.

У результаті дослідження було визначено дітей, які мають схильність до хімічної залежності. Вони отримали 130 – 160 балів, визначили підвищену схильність до хімічної залежності, їхні бали становили 161 – 200 балів та високу ймовірність отримали підлітки, сума балів яких становила 201 – 265, – саме ці діти потрапляють в зону ризику.

Також, нами було проведено анкетування «Ваше ставлення», за допомогою даного анкетування нам вдалося в'яснити ставлення учнів до алкоголю, тютюну та наркотичних речовин (Додаток А).

Отже, емпіричне дослідження ми спланували та провели в декілька етапів, спочатку – анкетування В. А. Хриптовича «Ризик хімічної залежності». Потім нами було проведено анкетування «Ваше ставлення», метою якого є вивчення рівня стійкості опору підлітків проти шкідливих звичок та ставлення до них.

Анкета складається з тверджень, які стосуються ставлення підлітків до куріння, алкоголю та наркотичних речовин.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки підлітків

З метою здійснення профілактичної роботи з профілактики адиктивної поведінки підлітків, а саме запобігання вживання учнівською молоддю алкоголю, тютюну та наркотичних речовин, формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків, надання якісних соціально-психологічних рекомендацій з планування і здійснення навчально-виховного процесу в освітніх закладах нами було проведено дослідження ризику схильності до хімічних залежностей та стану вживання учнівською молоддю наркотичних речовин, алкоголю, тютюнопаління.

Всього було опитано 30 учнів 9 – 11 класів Іванчуківської ЗОШ I – III ступенів. Опитувальник «Ризик хімічної залежності» В. А. Хриптовича складався з 53-х тверджень, на які було запропоновано відповіді: «Ніколи», «Інколи», «Важко обрати», «Часто», «Завжди». Як бачимо з рис. 3.1, за результатами аналізу: у 18 (60%) учнів відсутні прояви до хімічної залежності, у 6 – х (20%) респондентів виявлено ознаки схильності до залежності, виявлено ознаки підвищеної схильності до залежності у 4 – х (13,3%) респондентів, ознаки високої ймовірності виявлено у двох учнів (7%).

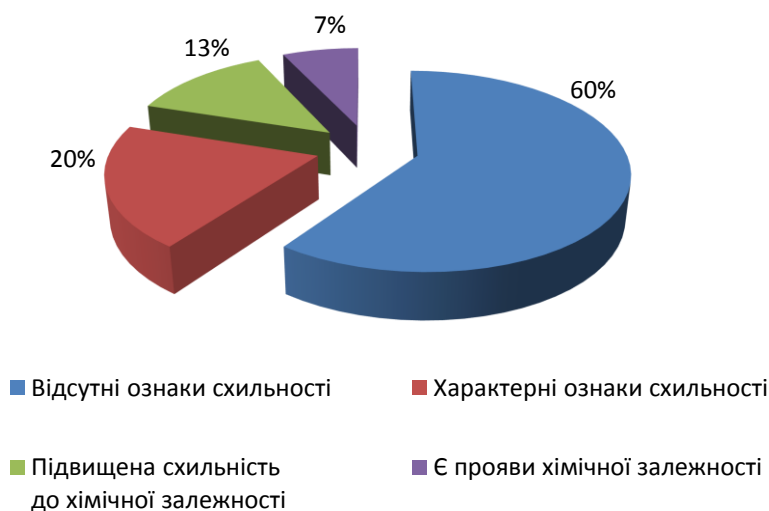

Рис.3.1.Результати схильності підлітків до хімічної залежності

Таблиця 1.

Відповіді на анкетування «Ризик хімічної залежності»

Номер залежності	Рівень схильності до залежності
1,3,4,7,8,10,14,15,16,17,20,21,22,23,24,25, 27, 28	
5,9,18,19,26,13	Характерні ознаки схильності
2,6,12,30	Присутні ознаки підвищеної схильності до хімічної залежності
11,29	Є прояви хімічної залежності

Аналіз результатів дозволив виявити наступне, що 18 учнів не мають проявів до хімічної залежності, також за допомогою анкетування нам вдалося виявити у 6- х учнів ознаки схильності до залежності, підвищені ознаки до хімічної залежності присутня у 4- х учнів та у 2 - х зафіксовано ознаки високої ймовірності таким учням потрібна термінова кваліфікована робота фахівців. Можемо зробити висновок, що у 12 учнів є ознаки схильності до залежності, неналежним чином в школі проводилась профілактика шкідливих речовин.

Також, нами було проведено анкетування «Ваше ставлення», за допомогою дослідження вдалося виявити наступне: відповідаючи на запитання: “Яке ваше ставлення до спиртних напоїв?” переважає негативне ставлення у 21 учнів (71.7%). Окрема частина підлітків вважають, що вживання алкоголю допустиме в окремих випадках – 6 учнів (21,6%), позитивне ставлення до вживання спиртних напоїв виявили у одного учня (2,6%) серед опитаних учнів. Не змогли визначитися у своєму ставленні до вживання алкогольних напоїв – двоє учнів (3,9%) (рис. 3.2).

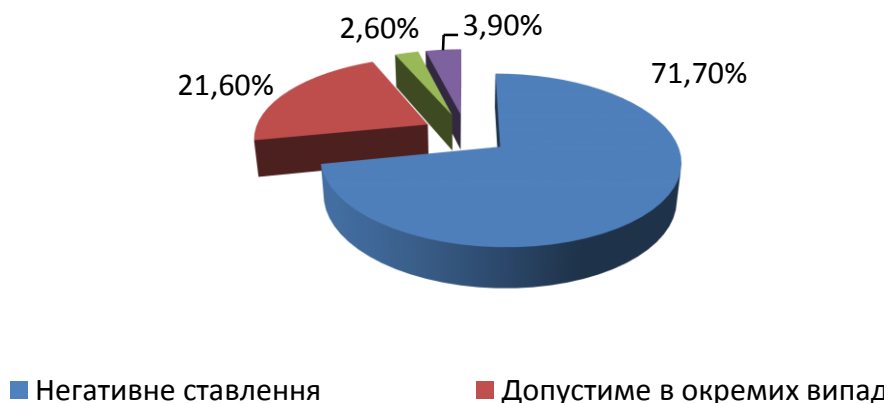

Рис.3.2. Результати з'ясування ставлення учнів до спиртних напоїв

Таким чином, даний відсоток респондентів становить групу ризику, оскільки ці учні можуть потрапити під маніпулятивний вплив осіб з асоціальними проявами поведінки, і за відсутності вдалого виховного та психолого-педагогічного супроводу можуть обрати тип поведінки, який несе загрозу власному здоров'ю.

Цікавим є факт, що учнівська молодь має більш чіткі позиції щодо вживання тютюнових виробів. На запитання “Яке ваше ставлення до тютюнопаління?” учні відповіли наступне: негативне – 25 учнів (84,3%), допустиме в окремих випадках – у 3-х учнів (7%), позитивне – у одного учня (4,3%), не визначився – один учень (4,4%).(рис. 3.3.).

Рис.3.3. Результати з'ясування ставлення учнів до тютюнопаління

У ставленні до наркотичних речовин відповіді розподілилися наступним чином: негативне ставлення – у 27 (95,8%) опитаних; допускають вживання в окремих випадках – у одного учня (1,6%) ; позитивне ставлення – виявлено у 1 (1,1%), не визначилися – один учень (1,5%) (рис. 3.4)

Рис.3.4. Результати з'ясування ставлення учнів до наркотичних речовин.

У відповідях на запитання “Чи пробували ви коли-небудь алкогольні напої?” Виявлено, що: 14 учнів (47,9%) вживали алкогольні напої один раз; 10 учнів (32,1%) вживають періодично алкогольні напої; один учень (2,1%) постійно вживає алкогольні напої; є 5 учнів (17,9%), які не вживали алкогольні напої(рис. 3.5).

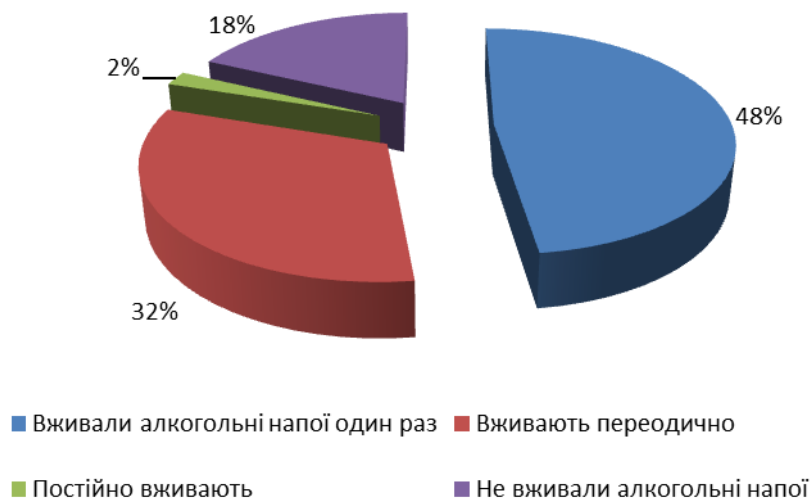

Рис.3.5. Результати з'ясування вживання учнями спиртних напоїв

У відповідях на запитання “Чи пробували ви вживати наркотичні речовини ?” Виявлено, що двоє учні (5 %) – один раз; 0% – вживають

періодично наркотичні засоби; постійно вживають наркотичні засоби – 0%; 28 учнів (95%) – ніколи не вживали наркотичні речовини (рис. 3.6)

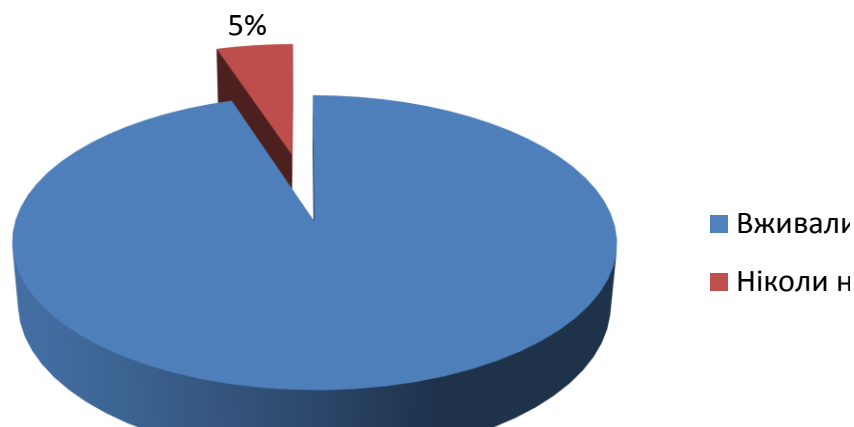

Рис.3.6. Результати з'ясування вживання учнями наркотичних речовин.

Найчастіше правдиву інформацію про шкідливий вплив на здоров'я людини алкоголю, тютюну, наркотиків підлітки отримують з таких джерел (в рейтинговому порядку): а) від соціального педагога – 33%; б) від батьків – 15%; в) від вчителя – 2%; г) з телепередач – 3%; г) на спеціальних заняттях у школі – 14%; д) на спеціальних тренінгах у школі – 15%; е) на спеціальних тренінгах – 6,3%; є) з газет, журналів – 1%; ж) з інших джерел – 5,4%; з) від друзів – 5,3%. (рис. 3.7).

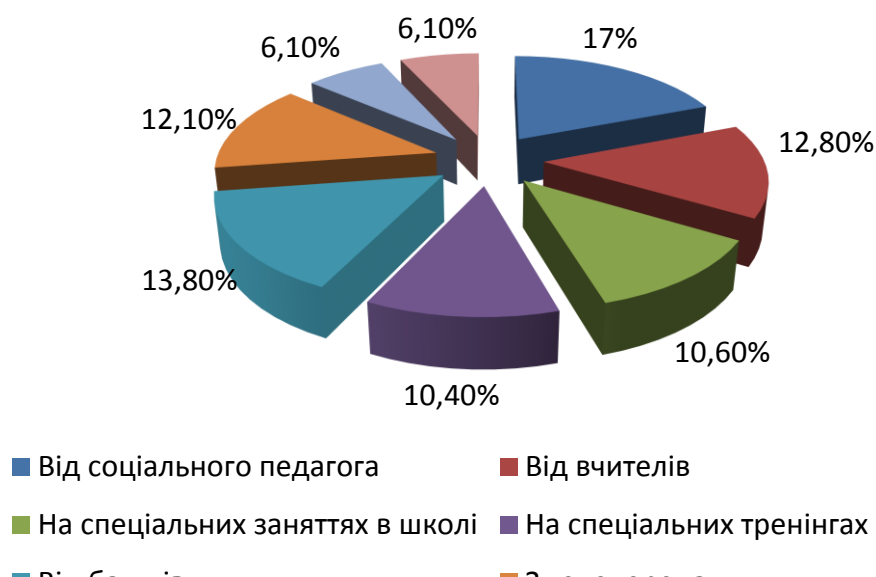

Рис.3.7. Результати з'ясування джерел інформації про вплив шкідливих речовин.

Таблиця 2.

Відповіді на анкетування «Ваше ставлення»

Номер респондента	Номер питання					
	1	2	3	4	5	б
1	а	а	а	б	а	а
2	а	а	а	а	а	а
3	а	а	а	б	а	а
4	г	а	а	а	а	а
5	а	а	а	б	а	а
6	а	а	а	б	а	в
7	б	б	а	а	б	а
8	а	а	а	б	а	в
9	а	а	а	а	а	а
10	а	а	а	б	а	в
11	а	а	а	б	а	а
12	б	б	б	а	б	а
13	а	а	а	б	а	г
14	а	а	а	б	а	а
15	а	а	а	б	а	а
16	б	б	а	а	а	д
17	а	а	а	в	а	ж
18	а	а	а	в	а	б
19	а	а	а	в	а	б
20	б	а	а	а	а	а
21	а	а	а	в	а	а
22	а	а	а	в	а	є
23	а	а	а	б	а	а
24	в	в	в	а	а	е
25	б	а	а	а	а	в
26	б	а	а	а	а	в
27	а	г	г	а	а	в
28	а	а	а	а	а	а
29	а	а	а	а	а	в
30	а	а	а	а	а	а

Здійснивши аналіз анкети «Ваше ставлення» ми можемо зробити такий висновок, що більшість учнів негативно ставляться до алкогольних напоїв, 6 учнів допускають вживання алкоголю в деяких випадках, один учень ставиться до алкоголю позитивно.

Цікавим є той факт, що більшість з кількості опитуваних респондентів вживали алкоголю один раз, 10 учнів вживає періодично алкоголю та один учень вживає постійно алкоголю, з даною категорією осіб потрібно провести детальне спілкування, залучати до роботи кваліфікованого спеціаліста та батьків учнів у яких спостерігається прояви хімічної залежності.

Ситуація з вживанням наркотичних речовин більш позитивна, ніж з вживанням алкоголю. Ми вияснили, що 27 учнів ставляться до наркотичних речовин негативно, окрім двох учнів, які пробували вживати наркотичні речовини. Рекомендована звернути посилений контроль за респондентами, які вживали наркотичні речовини.

ВИСНОВКИ

Результати експериментального дослідження дають підстави сформулювати наступні висновки.

1. Здійснено аналіз проявів адиктивної поведінки підлітків в працях дослідників знаходимо обґрунтування адиктивної поведінки, як поведінка людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій.

Аналіз поглядів деяких вчених характеризує адиктивну поведінку неповнолітніх, як руйнуючу поведінку, яка характеризується зміною психічного стану неповнолітнього у результаті вживання хімічних речовин, що у подальшому може призвести до виникнення залежності.

2. Схарактеризували причини, факторів та особливості проявів адиктивної поведінки підлітків. Головними причинами прояву адиктивної поведінки підлітків у більшості випадків є відсутність позитивного емоційного контакту з батьками, вчителями, друзями іншими дорослими.

Тобто особистість перебуваючи у стані тривоги, самотності, прагне отримати задоволення за рахунок прийому різних хімічних речовин, або фіксуючи свою увагу на різних об'єктах.

Узагальнюючи досвід з соціально-педагогічних досліджень проявів адиктивної поведінки, можна зробити висновок, що підлітковий вік є найкритичнішим віковим періодом, стикаючись з проблемами в повсякденному житті, вони прагнуть вирішити та забути про них вживаючи різні хімічні та нехімічні засоби.

Також проявом такої поведінки можуть слугувати такі чинники : неповна та неблагополучна сім'я, неправильне виховання дітей, відсутність у батьків педагогічних знань, педагогічна занедбаність, сирітство, соціальне сирітство, наявність підліткових криз.

Завдання соціального педагога в умовах сільської школи суперечливі: з одного боку попередження проблеми адиктивної поведінки, зменшення, мінімізація її негативних наслідків; з іншого – створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

3. Висвітлити зміст, форми та методи соціально-педагогічної профілактики в системі діяльності соціального педагога. Нині науковцями уже досліджено основні форми (загальну та специфічну) та види (первинну, вторинну, третинну) профілактичної діяльності, проаналізовано рівні (індивідуальний, сімейний та соціальний) та підходи (інформаційний, поведінковий, альтернативної діяльності) соціально – педагогічної профілактики.

З'ясовано, що найбільш ефективним заходом попередження негативних проявів адиктивної поведінки у сільській місцевості є первинна профілактика, метою якої є попередження несправедливого впливу на учнів факторів соціального і природного середовища.

В сучасний період не можна обмежитись тільки масовими заходами та первинною профілактикою проявів адитивної поведінки, даною проблематикою повинен займатись не тільки педагогічний колектив, а й батьки, знайомі, родичі.

4. Для емпіричного дослідження нами було обрано анкету емпіричне В. А. Хриптовича «Ризик хімічної залежності». Аналіз результатів дозволив виявити наступне, що більшість учнів не мають проявів до хімічної залежності, також за допомогою анкетування нам вдалося виявити у 6- х учнів ознаки схильності до залежності, підвищені ознаки до хімічної залежності присутня у 4- х учнів та у 2 - х зафіксовано ознаки високої ймовірності таким учням потрібна термінова кваліфікована робота фахівців.

Можемо зробити висновок, що у 12 учнів є ознаки схильності до залежності, неналежним чином в школі проводилась профілактика шкідливих речовин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеенко Т.Ф. Соціальна педагогіка : словник – довідник / Т. Ф. Алексеенко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с. 21.
2. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві / О. І. Бедлінський // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – с. 49-54.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях / О. В. Безпалько. – К. : «Логос», 2003. – с.134.
4. Богданова І.М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – с. 343.
5. Бугайова Н.М. Психологічні закономірності розвитку адикцій в онтогенезі / Н.М. Бугайова // Проблеми загальної та педагогічної психології. – К. : Знання 2010. – с. 48 – 57.
6. Буніна Л. М. Соціальна педагогіка: теорія та практика / М.Л. Буніна 2012. – с. 94-100.
7. Виходцева Т.О. Психолого-педагогічна допомога підліткам із адитивною поведінкою / Т. О. Виходцева // Психолог. Шкільний світ. – 2007. – № 37. – С. 57–61.
8. Вінтюк Ю. Узалежнення від комп'ютера: формування і можливості протидії / Ю. Вінтюк // Вісник Львівського національного університету. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2010. – Вип. 13. – С. 215-226. – (Серія: "Педагогічні науки").
9. Воробьева Т.В. Профилактика зависимости от психоактивных веществ : руководство по разработке и внедрению программ формирования жизненных навыков у подростков группы риска / Т.В. Воробьева, А.В.Ялтонская. – М. : УНП ООН, 2008. – 70 с.
10. Л. М. Вольнова Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. – Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К., 2016. – 188 с.

11. Воронцова Т. В., Оржеховська В. М., Пономаренко В. С. Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу: Програма навчального курсу для учнівської молоді старшого підліткового та юнацького віку. – К.: Освіта, 2013. – 12 с.
12. Воронцова М. В. Теория деструктивности : учебн. пособие / М. В. Воронцова, В. Н. Макаров, Т. В. Бюндюгова. – Таганрог, 2014. – 360 с. .
13. Галагузов А. Н. Социально – педагогическая профилактика алкоголизма несовершеннолетних : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / А.Н. Галагузов. – Нижний Новгород, 2001. – 140 с.
14. Главник О. П. Як допомогти дітям і молоді у збереженні психічного здоров'я / О. П. Главник. – К. : Укр. ін.-т соц. дослідж., 2005. – 8 с.
15. Глинский Я. Девиантность подростков: терапия, методология, эмпирическая реальность : учеб.-науч. изд. / Я. Глинский, И. Гурвич, М. Русакова и др. – СПб.: Медицинская пресса, 2001. – 200 с.
16. Гишинский Я. И. Социология девиантного поведения и социального контроля // Социология в России / Под. ред. В. А. Ядова. – М: Изд-во Ин-та социологии РАН, 1998. – С. 486-514.
17. Гоголева А. В. Аддиктивное поведение и его профилактика : учебно-методическое пособие / А. В. Гоголева. – 2-е издание, стереотипное. – Москва : МПСИ ; Воронеж : МОДЭК, 2003. – 240 с.
18. Головатий М.Ф. Політична психологія: підруч. / М. Ф. Головатий. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 400 с.
19. Горобей М. П. Проблеми шкідливих звичок і залежностей студентів [Електронний ресурс] / М.П. Горобей – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2011_11/11gmphds.pdf
20. Городенчук Зореслава. Розлади харчування. Нервова булімія [Електронний ресурс] / Зореслава Городенчук // Режим доступу : <http://msvitu.com/archive/2004/july/article-2.php>

21. Дмитриев М. Г. Психолого – педагогическая диагностика деликвентного поведения у трудных подростков / М. Г. Дмитриев, В.Г. Белов Ю. А. Парфенов. – СПб. : ЗАО «ПОНИ», 2010. – 316 с.
22. Дуткевич Т.В. Загальна психологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Кам'янець-Подільський держ. педагогічний ун-т. Кафедра психології. - Кам'янець-Подільський, 48 2002. - 96с.;
23. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально - педагогічної діяльності / Т.В. Журавель // Соціальна педагогіка : навч. посіб- ник / За заг. ред. О.В. Безпалько; Авт.-кол. О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, Т.Г. Веретенко та ін. : – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.;
24. Журавель Т. В. Проблеми здійснення профілактики ВІЛ-інфекції серед дітей та підлітків груп найвищого ризику / Т. В. Журавель // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / [ред. кол.: І. Д. Бех, В. О. Огнев'юк, О. Л. Кононко]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – № 11. – Педагогіка. Психологія. – С. 72–75.
25. Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я підлітків та молоді: потенціал громади : метод. матеріали до тренінгу / авт.-упоряд. Н.В. Зимівець ; за заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К. : Наук. світ, 2004. – 205 с.
26. Завацька Н. Є. Особливості особистісної диференціації узалежненої поведінки підлітків та її корекція : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Наталія Євгенівна Завацька. – К., 2002. – 193 с.
27. Зверева Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / І. Д. Зверева. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с 22.
28. Змановская Е. В. Девиантное поведение личности и группы : учебное пособие / Е. В. Змановская, В. Ю. Рыбников. – СПб. : Питер, 2010. – 352 с. – (Серия «Учебное пособие»).
29. Змановская Е. В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения): учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 288 с.

30. Здравомыслова О. М. Выйти из тени: переосмысление женственности в исследованиях девичества // О. М. Здравомыслова М.: Издательский центр «Академия», 2011. – с. 119-128.
31. Золотова Г. Д. Особливості соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки серед дітей групи ризику / Г. Д. Золотова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 9 (196). – С. 92–101
32. Камбур А.В. Соціальна адаптація особистості в суспільстві перехідного типу: зміна ціннісних пріоритетів // Автореф. дис... на здобуття наукового ступеня канд. соціологічних наук: 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Запоріжжя, 2007. – 12 с
33. Капська Соціальна педагогіка. 4-те вид. виправ. та доп. / За ред. проф. А.Й. Капської.– К.: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с. 23.
34. Комер Р. Патопсихология поведения: нарушения и патология психики : пер. с англ. – 4-е изд., междунар. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК ; М.: ОЛМА-пресс, 2005. – 638.
35. Короленко Ц.П. Адиктивное поведение .Общая характеристика и закономерности развития //Обозрение психиатрии и медицинской психологии – 1991.№1 – с 8-15 15.
36. Котляров, А.В. Другие наркотики, или Homo addictus =Человек зависимый / А.В. Котляров. – Москва : Психотерапия, 2006. – 480 с.
37. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін. – Вид. 4-те, перероб. та доп. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Климента. – Атіка, 2008. – 376 с.
38. Леонова Л. Г. Вопросы профилактики аддиктивного поведения в подростковом возрасте: учебно-методич. пос. / Леонова Л. Г., Бочкарева Н. Л. – Новосибирск, 1998. – 94 с.
39. Личко А.Е. Подростковая наркология / А. Е. Личко, В.С. Битенский. – Л. : Медицина, 1991. – 304 с.
40. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки / Н. Ю. Максимова. – К. : «Либідь», 2011. – 520 с.

41. Максимова Н. Ю. Безпека життєдіяльності: Соціально-психологічні аспекти алкоголізму та наркоманії: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2006. – 328 с.
42. Мардахаев Словарь по социальной педагогике : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 368 с 20.
43. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология: Учебное пособие / В.Д.Менделевич. – 6е изд. – М. : МЕДпрессинформ, 2008. – 432 с. ISBN 5983224573 .
44. Менделевич В. Д. Клиническая и медицинская психология: Практическое руководство / В. Д. Менделевич. – М. : МЕДпресс, 2001. – 592 с.
45. Нагорна А. М. Профілактика наркоманії серед підлітків. : навчальний посібник. / А. М. Нагорна, В. В. Безпалько. – Кам’янець-Подільський : «Абетка- НОВА», 2001. – 168 с.
46. Оржеховська В. Превентивна педагогіка: навч. посіб. / В. Оржеховська, О. Пилипенко. – Черкаси : В. Чабаненко Ю., 2007. – 284 с.
47. Основи здоров’я (Експериментальний посібник для учнів) (І віковий рівень) / Т. Бойченко, Н. Колотій. – К. : Держ. інс. проблем сім’ї та молоді ; Укр. ін-т соц. дослідж., 2004. – С. 90–91.
48. Предупреждение подростковой и юношеской наркомании / Под ред. С.В. Березина, К.С. Лисецкого. – Самара : Изд-во «Самарский университет», 2002. – 206 с.
49. Павленок П.Д., Руднева М.Я. Технологии социальной работы с различными группами населения Учебное пособие / Под ред. проф. П. Д. Павленка. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 272 с.
50. Павленок П. Д., Руднева М. Я. Социальная работа с лицами и группами девиантного поведения: Учебное пособие / Отв. ред. П.Д. Павленко. – М.: ИНФРА-М, 2007. – С. 185 с.

51. Парфанович І. І. Система попередження і подолання девіантної поведінки дівчат : монографія / Парфанович Іванна Іванівна. – Т. : ТНПУ, 2012. – 367 с. 1.
52. Парфанович І. І. Профілактика девіантної поведінки дівчат : [навчально-методичний посібник] / І. І. Парфанович. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – 208 с.
53. Підготовка майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до професійної діяльності: колективна монографія / Л. В. Вікторова, Т. І. Ковальчук, О. Б. Кошук, С. О. Кубіцький, О. В. Лапа, П. Г. Лузан, О. В. Наконечна, О. М. Прохорчук, І. В. Сопівник, Р. В. Сопівник, Р. О. Тарасенко, Н. Т. Тверезовська. – К. : «ЦП «Компринт», 2016. – 589 с.
54. Психология и лечение зависимого поведения / [ред. Скотта Даулинга]; пер. с англ. Р. Р. Муртазина. – М. : Независимая фирма "Класс", 2000. – Вып. 85. – 240 с. – (Серия: "Б-ка психологии и психотерапии").
55. Песоцкая О. П. Современные подходы к профилактике аддиктивного поведения школьников / О.П. Песоцька // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 17 (180). Ч.ІІ. – С. 221-228
56. Перепелиця Т.Г. Соціокультурні чинники злочинної поведінки підлітків // Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. соціологічних наук: 22.00.06 – соціологія культури, науки, освіти. – К., 1999. – 23 с
57. Подростки: риски для здоровья и их пути решения : информ. бюл. – 2014. – № 345, Май [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs345/ru>
58. Про охорону дитинства : Закон України від 08.06.2013 р. № 2402-14. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001, № 30. – Ст. 142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

59. Про схвалення концепції загальнодержавної програми «Здоров'я-2020: український ви- мір : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.10.2011 р. № 1164-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1164-2011-%D1%80>
60. Пухальська Ю. Комп'ютерна залежність у дітей: виникнення і запобігання [Електронний ресурс] / Ю. Пухальська // Класна оцінка. Освітній портал. – Режим доступу : <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/kompiuterna-zalezhnist-uditei-viniknennya-i-zapob.html> Goldberg I. Internet Addictive Disorder <http://www.psycom.net/iadcriteria.html>
61. Сердюк О.О. Наркотизм як соціальне явище: його тенденції та напрямки профілактики // Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.03. – Соціальні структури та соціальні відносини. – Харків, 2003. – 21 с
62. Соціальна робота в Україні: Навчальний посібник / За ред. І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко та ін.; за заг. ред. І.Д. Зверевої, Г.М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.
63. Стан та чинники здоров'я українських підлітків : моногр. / О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, О.Р. Артюх та ін. ; наук. ред. О.М. Балакірева. – К. : ЮНІСЕФ; Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка ; К.І.С., 2011. – 172 с.
64. Старшенбаум Г. В. Аддиктология: психология и психотерапия зависимостей / Г. В. Старшенбаум. – М. : Когито-Центр, 2006. – 368 с.
65. Федорченко Тетяна Євгенівна. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія / Тетяна Федорченко. – Черкаси : [Чабаненко Ю. А.], 2011. – 492 с. 120.
66. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / М. М. Фіцула. / [2-ге вид., доп.]. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.
67. Фіцула М. М. Методика попередження і подолання педагогічної занедбаності учнів загальноосвітніх шкіл / М. М. Фіцула. – Ужгород, Тернопіль : Мистецька лінія, 2002. – 228 с

68. Фурманов И. А. Профилактика нарушений поведения в учреждениях образования / И.А.Фурманов, А.Н.Сизанов, В.А.Хриптович. – Минск : РИВШ, 2011. – 250 с.
69. Фурманов Агрессия и насилие : диагностика, профилактика и коррекция / И. А. Фурманов. - СПб. : Речь, 2007. - 480 с. - Б. ц.
70. Халтурина Д.А., Коротаев А.В. Алкоголь и наркотики как фактор демографического кризиса. – Социологические исследования. – 2006. – № 7. – С. 104-112.
71. Цал-Цалко І. В. Психологія особистості, схильної до залежності [Електронний ресурс] / І. В. Цал-Цалко – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKhnpu_psykhol/2008_28/19.html
72. Янг К. С. Диагноз – Интернет-зависимость [Электронный ресурс] / К. С. Янг // Мир Internet. – 2000. – №2. – С.24-29. – Режим доступа : <http://www.narcom.ru/ideas/common/15.html>
73. Ярмиш І. О. Комунікативні особливості підлітків з узалежною поведінкою / Ярмаш О. І. // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. : Логос, 2006. – Т. 7, вип. 6. – С. 300-302.

Додаток А

Опитувальник «Ризик хімічної залежності» В. А. Хриптович

Уважно прочитайте кожне твердження та всі запропоновані варіанти відповідей для нього. Виберіть один варіант відповіді, який відповідає на Вашу думку, і обведіть його кружечком. Необхідно відзначити один варіант відповіді в кожному рядку.

№	Твердження	Ніколи	Інколи	Важко обрати	Часто	Завжди
1	Буває, що Ви сваритеся з батьками?	1	2	3	4	5
2	Буває, що Вам так і хочеться вилятися?	1	2	3	4	5
3	Буває, що Ви відкладаєте на завтра те, що повинні зробити сьогодні?	1	2	3	4	5
4	Вам би хотілося бути дуже красивим, щоб люди всюди звертали на Вас увагу?	1	2	3	4	5
5	Вам не хочеться, щоб оточуючі здогадувалися, який Ви, що у Вас на душі?	1	2	3	4	5
6	Вам притаманно в повсякденному житті діяти під впливом моменту, не думаючи про можливі наслідки?	1	2	3	4	5
7	Вам притаманно діяти під впливом емоцій?	1	2	3	4	5
8	Вам важко боротися зі своїми звичками?	1	2	3	4	5
9	Вас легко залучити до дій, які, як Вам відомо, є поганими і неправильними?	1	2	3	4	5
10	Вас вважають людиною, на яку завжди можна покластися?	1	2	3	4	5
11	Ваші манери за столом в гостях більш гарні, ніж у себе вдома?	1	2	3	4	5
12	Ви б засмутилися, якби довелося переїжджати в нове місце і заводити там нових друзів?	1	2	3	4	5
13	Ви помічали іноді, прокидаючись вранці, що так сильно переверталися і металися уві сні, що вся ліжка в безладі?	1	2	3	4	5
14	Ви порушуєте встановлені правила?	1	2	3	4	5
15	Ви подобається говорити людям про те, що потрібно дотримуватися правил?	1	2	3	4	5
16	Ви любите, їздити на великій швидкості, навіть, якщо це пов'язано з ризком для життя?	1	2	3	4	5
17	Ви любите, коли вам докладно пояснюють, що і як слід робити	1	2	3	4	5

18	Ви не завжди говорите правду?	1	2	3	4	5
19	Ви не любите, коли у Вас з кимось псуються стосунки, особливо якщо розбіжності загрожують стати остаточними?	1	2	3	4	5
20	Ваші батьки мають недостатню терпіння щодо Вас	1	2	3	4	5
21	Ви не дуже надійні, на Вас не варто покладатися	1	2	3	4	5
22	Ви обожаєте дізнаватися заздалегідь, що вам подарують або чим закінчиться непрочитана книга	1	2	3	4	5
23	Ви обговорюєте свої справи з батьками?	1	2	3	4	5
24	Ви точна і обережна людина?	1	2	3	4	5
25	Ви відзначаєте у себе деяку поспішність у прийнятті рішень?	1	2	3	4	5
26	Ви спостерігаєте за собою схильність говорити не думаючи?	1	2	3	4	5
27	Ви хотіли б бути артистом естради, ніж лікарем?	1	2	3	4	5
28	Ви звикли багато їсти, навіть якщо не дуже хочеться?	1	2	3	4	5
29	Ви просто не поважаєте себе?	1	2	3	4	5
30	Ви схильні до ретельного попереднього обмірковування того, що хочете зробити?	1	2	3	4	5
31	Ви питаєте поради у батьків щодо своїх справ і вчинків?	1	2	3	4	5
32	Ви намагаєтеся не думати про свої проблеми?	1	2	3	4	5
33	Ваші батьки скаржаться комусь на Вас?	1	2	3	4	5
34	Ви вважаєте, що більшість людей здатні збрехати, якщо це в їх інтересах?	1	2	3	4	5
35	Ви вважаєте, що робите те, що повинні робити в житті?	1	2	3	4	5
36	Ви вважаєте, що кожна людина від чогось залежить?	1	2	3	4	5
37	Ви вмієте вчасно зупинитися, якщо відчуваєте, що починаєте програвати?	1	2	3	4	5
38	Ви лаєте себе за поспішні рішення?	1	2	3	4	5
39	Ви відчуваєте безпорадність. Вам потрібно, щоб хто-небудь був поруч?	1	2	3	4	5
40	Ви відчуваєте млявість, апатію: все, що раніше хвилювало Вас, стало байдужим?	1	2	3	4	5
41	Ваші батьки хотіли б, щоб Ви стали іншим, змінилися?	1	2	3	4	5
42	Ви відчуваєте, що заплутались, самі не розумієте, що відбувається?	1	2	3	4	5

43	Нерозумно намагатися показати свою силу волі та відмовитися від різних радощів життя?	1	2	3	4	5
44	Якби все стали робити щось таке, що Ви вважаєте неправильним, то Ви приєдналися б до них?	1	2	3	4	5
45	Якщо Вам щось сильно докучає, то, по-вашому, краще намагатися не звертати уваги на це, поки не остинеш?	1	2	3	4	5
46	Якщо Ви зробите щось не так, Ваші батьки постійно і завжди говорять Вам про це?	1	2	3	4	5
47	Ви говорите дурниці тільки для того, щоб подивитися, що на це скажуть інші?	1	2	3	4	5
48	Ви переходите вулицю там, де Вам зручно, а не там, де належить?	1	2	3	4	5
49	Коли вам потрібно зробити щось по дому, Ви просто не робите цього?	1	2	3	4	5
50	Коли Ви повинні щось здійснити, Вас охоплює страх перед провалом: раптом не вийде	1	2	3	4	5
51	Перш, ніж висловити щось приятелям, Ви повинні переконатися у власній правоті?	1	2	3	4	5
52	У Вас таке відчуття, що Ви відчуваєте злість на весь світ?	1	2	3	4	5
53	Характеристика «симпатичний, приємний чоловік» підходить Вам більше, ніж «надійний ватажок»?	1	2	3	4	5

Додаток Б

Анкета «Ваше ставлення»

Уважно прочитайте кожне твердження та всі запропоновані варіанти відповідей для нього. Виберіть один варіант відповіді, який відповідає на Вашу думку, і обведіть його кружечком. Необхідно відзначити один варіант відповіді в кожному рядку.

№	Твердження
1.	“Яке ваше ставлення до спиртних напоїв?”
а	переважає негативне ставлення;
б	допустиме в окремих випадках;
в	позитивне ставлення до вживання спиртних напоїв;
г	важко обрати.
2.	“Яке ваше ставлення до тютюнопаління?”
а	негативне;
б	допустиме в окремих випадках;
в	позитивне.
3	“Чи пробували ви коли-небудь алкогольні напої ?”
а	ні;
б	так, пробували один раз;
в	так, періодично вживаєте алкоголь;
г	так, постійно вживаєте алкогольні напої.
4	“Чи пробували палити ?”
а	ні;
б	так , пробували ;
в	так, періодично палите;
г	так, постійно палите;
5.	“Чи пробували ви вживати наркотичні засоби ?”
а	ні;
б	так , пробували;
в	так, періодично вживали наркотичні засоби;
г	так, постійно вживали наркотичні засоби;
б.	Найчастіше Ви отримуєте правдиву інформацію про шкідливий вплив на здоров'я людини алкоголю, тютюну, наркотиків з таких джерел :
а	від соціального педагога;
б	від батьків ;
в	від вчителя;
г	з телепередач;

Г	на спеціальних заняттях у школі;
Д	на спеціальних тренінгах у школі;
е	на спеціальних тренінгах;
є	з газет, журналів;
ж	з інших джерел; від друзів;

Додаток В

Профілактичний – тренінг, який спрямований на профілактику проявів адиктивної поведінки підлітків

Скажи «Ні» шкідливим звичкам!

Мета: профілактика проявів адиктивної поведінки підлітків, розширення знань учнів про здоровий спосіб життя та негативний вплив шкідливих звичок, формування відповідального ставлення до особистого здоров'я, формування цінного ставлення до власного здоров'я, розвиток відповідального ставлення підлітків.

Вікова категорія : 14 – 17 років

Необхідний матеріал : ватман, роздатковий матеріал

Вправа «Асоціації»

Хід гри

Учасникам пропонується підібрати до фрази «Здоровий спосіб життя – це...» та «Шкідливі звички - це » підібрати асоціації, записати їх на листочках та прокоментувати.

На ватмані написана фраза «Здоровий спосіб життя – це...», а ліворуч – «Шкідливі звички - це ». Роздаємо кожному учаснику листочки та пропонуємо написати учням порівну асоціації про здоровий спосіб життя та шкідливі звички.

Вправа «Поміняйтесь місцями ті, хто...»

Хід гри

Учасники сідають у коло, тренер пропонує послідовно один за одним змінювати своє місце, якщо вислів вислів буде стосуватися учнів.

Пропонуємо учням помінятися місцями та сісти на вільне місце, якщо вислів буде стосуватися учнів. Пропонуємо помінятися місцями тим, хто турбується про своє здоров'я. Поміняйтесь місцями ті, у хто прагне бути успішною та незалежною особистістю. Поміняйтесь місцями, ті хто хоче щоб його місця збулись.

Я звернула увагу, що більшість із Вас прагнуть бути незалежними людьми! Запитуємо в учнів, якою має бути незалежна людина? Що потрібно зробити, щоб стати незалежною людиною? Які переваги та недоліки Ви можете назвати незалежної та залежної людини? Що робить людину залежною?

Для того, щоб зрозуміти, що відчуває залежна людина пропоную зіграти в гру «Маріонетка».

Пропонуємо учасникам поділитись на команди по 3 людини в команді, вибираємо в кожній команді по два учасника, які будуть грати роль кукловодів, які будуть керувати діями маріонетки та одного учасника, який буде грати роль маріонетки. Для кожної команди розставили по два стільці на відстані. Ціль кукловодів перевести маріонетку з одного стільця на інший. При цьому учень, який грає роль маріонетки не повинен чинити опору тому, хто буде ним керувати. Граємо до того часу, доки учні по черзі не побудуть в ролі маріонетки та кукловода.

Під час обговорення учасники висловлюються по черзі. питання:

1. Що відчували учасники під час гри, коли були в ролі маріонетки?
2. Чи сподобалось, бути маріонеткою в чужих руках?
3. Чи хотілося щось зробити самому?
4. Чи приємно бути в залежності

Ми з Вами змогли побачити, що більшість учасників опинившись в залежності від іншої волі, відчувають себе неприємно, незручно.

Вправа «Чарівна крамниця»

Хід гри

На листочках тренер описує побажання, учасники повинні придбати та заплатити за обрані бажання.

Продавець чарівної крамниці пропонує нашим учасникам все, що тільки можна побажати : здоров'я ,кар'єру, щастя, любов і т. д., але вимагає, щоб покупець також заплатив за це тим, що цінує в житті (здоров'ям,

любов'ю і т. д.). Під час «торгівлі» учасник починає активно роздумувати про справжні цілі і та сенс життя.

Вправа «Сонце радості»

Хід гри

Тренер роздає листочки з ручками, учасники малюють сонце, описують радості в житті.

Кожен учень індивідуально малює сонце: коло і від нього розходяться промені. На кожному промені треба написати те, чому підліток радіє в житті (мама, катання на велосипеді, кіно). Потім учасники діляться своїми «сонячними променями» один з одним.